

ĐỨT GÃY GIÁ TRỊ MỸ THUẬT TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG DÂN TỘC PÀ THÈN, HÔNG TRONG ĐỜI SỐNG HIỆN NAY

NGUYỄN PHƯƠNG VIỆT

Email: nguyenvphuongviet@gmail.com

Trường Đại học Công nghiệp Hà Nội

FRACTURED THE AESTHETICAL VALUES OF TRADITIONAL ETHNIC COSTUME OF THE PA THAN AND HMONG IN PRESENT LIFE

TÓM TẮT

Trước những thay đổi nhanh chóng của xã hội, đô thị hóa cùng với quá trình hội nhập sâu rộng giữa các nền văn hóa. Bên cạnh những nỗ lực quản lý, nhà nghiên cứu và một bộ phận người dân tộc thì những giá trị truyền thống nói chung, mỹ thuật trang phục truyền thống nói riêng đang mất đi bản sắc vốn có của nó. Những gì đang diễn ra cho thấy người dân tộc thiểu số đang bối rối trước những đổi thay quá nhanh, mất phương hướng trước những tiện ích và hàng hóa rẻ tiền.

Giá trị truyền thống đang bị mai một, mất dần trong khi những giá trị mới thì chưa định hình.

Bài viết dưới góc nhìn lý luận và lịch sử mỹ thuật, tập chung vào những tồn tại ở các yếu tố mỹ thuật qua đó phân tích để làm rõ những đứt gãy mỹ thuật trang phục truyền thống của dân tộc Pà Thên, Hông hiện nay. Cung cấp một góc nhìn chi tiết hơn cho các nhà quản lý trong bảo tồn và phát huy những giá trị văn hóa nghệ thuật của dân tộc thiểu số trong đời sống hiện nay.

Từ khóa: Đứt gãy, trang phục truyền thống, dân tộc Pà Thên, Hông

1. Mở đầu

Dân tộc Pà Thên và Hông là hai dân tộc cùng ngữ hệ thuộc nhóm ngữ hệ Hông - Dao. Phan Hữu Đạt, trong nghiên cứu “Pà Thên và mối quan hệ Mèo - Dao ở Việt Nam” nhận xét, “ngôn ngữ Pà Thên giống với ngôn ngữ của người Hông”. Khác với dân tộc Pà Thên, dân tộc Hông họ có nhiều nhóm địa phương như Hông Hoa, Hông Đỏ, Hông Đen... Trong khi Người Pà Thên không có nhiều nhóm địa phương, được xem là nhóm tộc người đồng nhất, sống tập trung, ít xen kẽ với các dân tộc khác. Trong cùng một dân tộc, mỗi thôn bản, nhóm, tùy theo địa phương mà cũng có nhiều khác biệt về văn hóa và trang phục.

Trang phục truyền thống, đặc biệt là trang phục truyền thống của hai dân tộc Pà Thên và Hông mang trong đó những nét đặc điểm mỹ thuật rất riêng. Mỹ thuật trang phục truyền thống này phản ánh sinh động

ABSTRACT

Facing rapid social changes, urbanization along with the process of deep integration between cultures. Besides the efforts of managers, researchers and a part of ethnic people, traditional values in general and traditional costume art in particular are losing their inherent identity. What is happening shows that ethnic minorities are confused by rapid changes and disoriented by cheap conveniences and goods. Traditional values are being eroded and lost while new values have not yet been formed. The article, from the perspective of theory and art history, focuses on the existing problems in artistic elements, thereby analyzing to clarify the artistic faults in traditional costumes of the Pa Then and Hmong ethnic groups today. Provides a more detailed perspective for managers in preserving and promoting the cultural and artistic values of ethnic minorities in today's life.

Keywords: Fault, traditional costumes, Pa Then and Hmong ethnic groups

những câu chuyện được lưu truyền trong dân gian, những mong muốn của con người về cuộc sống ấm no hạnh phúc... Trực tiếp gợi ra những khoái cảm thẩm mỹ trong sáng, tươi vui, những tình cảm tốt đẹp, niềm tin yêu vào con người và cuộc sống, kích thích năng lượng, lao động, sáng tạo và khát vọng vươn lên của con người.

Mỹ thuật trang phục truyền thống của dân tộc Pà Thên và Hông đã được các nhà nghiên cứu nhận định là có giá trị về mặt tạo hình, thẩm mỹ. Nó như chi dấu vân tay của mỗi dân tộc, qua đó vừa nhận diện, vừa thể hiện nét văn hóa riêng biệt của mỗi dân tộc. Những đặc điểm mỹ thuật này quan trọng, góp phần tạo nên một Việt Nam đa sắc văn hóa.

Đứt gãy có thể được xem như là rời ra thành đoạn, mất mối liên lạc, không tiếp tục có mối quan hệ nữa.

ARTS

Trong bảo tồn và phát huy, đứt gãy được hiểu như sự nhạt phai dần, dẫn đến mất dần các giá trị vốn có. Lịch sử phát triển cho thấy bất cứ một dân tộc nào cũng đều gắn với các văn hóa láng giềng trên phạm vi địa lý vùng, miền. Các nền văn hóa vừa đảm bảo sự độc lập của chúng vừa đồng thời cho phép một sự tiếp nhận tự giác những ảnh hưởng từ bên ngoài. Trong thời kỳ hội nhập sâu rộng hiện nay nguy cơ xâm lăng văn hóa từ bên ngoài, tạo ra sự đứt gãy văn hóa truyền thống của dân tộc là vấn đề hết sức quan trọng. Sự lãng quên các giá trị văn hóa truyền thống sẽ không còn cơ hội, động lực để phát triển và đóng góp cho sự đa dạng văn hóa của đất nước.

2. Những tồn tại trong bảo tồn, phát huy giá trị trang phục truyền thống của dân tộc

Chất liệu tạo nên trang phục: Đây là một mai một, đứt gãy nghiêm trọng bởi sự tiện lợi trước mắt của hàng hóa công nghiệp, giá rẻ đã làm cho người dân tộc mất đi sinh kế, truyền thống vốn có của dân tộc mình cũng như những giá trị mỹ thuật ở chất liệu trang phục tạo nên từ tự nhiên. Hiện nay phần lớn các dân tộc thiểu số không còn trồng cây nguyên liệu mà chỉ sử dụng chất liệu sợi, vải, màu và các phụ kiện bán sẵn ở chợ. Dân tộc Pà Thẻn là một dân tộc ít người sống tập trung một số huyện ở Hà Giang, Tuyên Quang, hiện nay dân tộc hoàn toàn sử dụng chất liệu vải, sợi, màu công nghiệp trong may, thêu, dệt trang phục truyền thống. Nhóm dân tộc Hmông Hoa ở xã Nà Khương, Quang Bình - Hà Giang hiện nay cũng sử dụng những nguyên liệu công nghiệp mua sẵn về may trang phục truyền thống.

Trang phục truyền thống của trẻ em dân tộc Hmông tại Sa Pa, Lào Cai hiện nay phần lớn cho thấy chất liệu làm nên trang phục không còn là chất liệu tự nhiên mà chủ yếu là những chất liệu công nghiệp mua sẵn ngoài chợ. Trong bài phỏng vấn trên báo Lao Động ngày 27/6/2014, TS. Trần Hữu Sơn nói: “người Hmông ở biên giới phía Bắc cũng bỏ trang phục sản xuất thủ công để mua trang phục sản xuất bằng phương pháp công nghiệp của Trung Quốc”.

Báo Nhân Dân ngày 22/4/2024, Sở Văn hóa tỉnh Hòa Bình thông tin, hiện nay tại huyện Mai Châu, trang phục truyền thống dân tộc Hmông xuất hiện những trang phục bán sẵn trên thị trường với các hoa văn trang trí được in và thêu bằng máy nhập từ nơi khác về bán. Người dân không còn dùng váy do mình tự thêu dệt mà chuyển sang mặc những chiếc váy may sẵn với giá thành rẻ được bày bán ở chợ.

Như vậy không chỉ dừng lại ở việc sử dụng chất liệu công nghiệp để thêu, dệt, may trang phục mà đã xuất hiện những bộ trang phục hoàn chỉnh may công nghiệp bán sẵn trên thị trường để người dân tộc mua, sử dụng thay vì sử dụng trang phục truyền thống. Một

số trang phục truyền thống bán sẵn trên thị trường hiện nay có thể không phải người dân tộc may nên có nhiều pha tạp, khiến cho sai lệch hình ảnh trang phục truyền thống.

Ngày nay, nghề trồng cây nguyên liệu như: Lanh, Bông... đã không còn được người dân thực hiện. Mất đi công đoạn sản xuất nguyên liệu (từ trồng lanh, tước sợi, se sợi, dệt...) kéo theo nhiều thay đổi trong đời sống của người dân tộc. Sinh kế thay đổi, những giá trị văn hóa, nếp sống, tập tục trong trồng trọt, thu hoạch cây nguyên liệu... gắn với đời sống của mỗi thành viên trong cộng đồng không còn nữa.

Màu sắc trang phục có những biến đổi khi chất liệu trang phục chuyển sang sử dụng những chất liệu sợi, vải, màu công nghiệp. Màu sắc phổ biến là mua vải nhuộm sẵn màu chàm, còn các màu khác như xanh lá cây, vàng, đỏ, nâu... chủ yếu là mua thuốc nhuộm công nghiệp bán trên thị trường. Những màu sắc được nhuộm màu khai thác từ tự nhiên qua bàn tay con người có sắc độ tinh tế, tinh cảm phong phú ở mỗi bộ trang phục, thân thiện với môi trường không còn nữa. Về quan điểm thẩm mỹ, tổng thể hòa sắc có thay đổi ít hơn, song màu sắc công nghiệp khô cứng, thiếu sắc độ và không có đặc trưng riêng.

Xu hướng chất lượng sản phẩm trang phục truyền thống theo hướng giá thành rẻ, chất lượng kỹ thuật kém sẽ làm mất đi giá trị vốn có của trang phục. Trước đây theo lời của nghệ nhân thêu dệt Theo chị Xìn Thị Giang người Pà Thẻn, thôn My Bắc, Tân Bắc, Quang Bình, Hà Giang thì những người trong gia đình giàu có mới có được những bộ trang phục với chất liệu tốt, đẹp được thêu dệt đầy đủ những chi tiết, và đủ các phụ kiện. Những gia đình khó khăn chỉ có được bộ trang phục phụ kiện đi kèm không đầy đủ. Trong khi thế giới hiện đại đề cao những giá trị sản phẩm được làm thủ công, thân thiện với môi trường thì người dân tộc thiểu số lại không ý thức được hết những giá trị đó ở và tự làm rẻ chính sản phẩm trang phục truyền thống của mình.

Họ bắt đầu bỏ đi những công đoạn, sử dụng nguyên vật liệu công nghiệp rẻ tiền để làm cho sản phẩm có giá thành thấp. Về chất liệu, thay vì vải lanh, người Pà Thẻn và Hmông hiện nay dùng các loại vải sợi hóa học nhiều màu sắc, giá cả thấp hơn. Kỹ thuật khâu, thêu theo truyền thống đã mai một, dần biến mất. Đường nét, hình khối trang phục từ đây bắt đầu có những đứt đoạn. Các vị trí khó làm, cần gia công đòi hỏi những kỹ năng thêu, dệt, vẽ tay được cắt bớt đi thay vào đó là những đường may máy, mảng màu vải sơ sài.

Đây là cách làm dẫn đến tự đánh mất giá trị của trang phục. Đặc biệt hơn là nó làm cho người dân tộc nhận

ARTS

thức sai về giá trị trong sản phẩm truyền thống của họ. Đây có lẽ là một nguyên nhân làm cho một số lớp trẻ thiếu tự tin, thiếu tự hào về bản sắc văn hóa dân tộc mình. Họ cho rằng trang phục truyền thống của dân tộc mình là lạc hậu, không phù hợp.

Chức năng sử dụng trang phục trong đời sống, người dân tộc ít mặc trang phục truyền thống hơn trong sinh hoạt thường ngày, thậm chí trong những lễ hội quan trọng vẫn có những người mặc quần áo của người dân tộc khác hoặc mặc quần tây, quần bò, áo thun. Đây là một biến đổi khó níu kéo bởi những sinh hoạt, công việc của người dân không còn phù hợp với trang phục truyền thống. Tuy nhiên việc phối hợp, quy định mặc trang phục trong các ngày lễ hội rất cần có những quy định để đảm bảo không gian chung và tính thiêng riêng của người dân tộc.

Theo báo Tuyên giáo Cao Bằng, ngày 14/7/2023, trong một khảo sát về thực trạng đời sống văn hóa của đồng bào Hmông ở Cao Bằng, kết quả chỉ có 100/310 (32,2%) hộ người Hmông thường xuyên mặc trang phục truyền thống. Số hộ thỉnh thoảng mặc là 165/310 (53,2%). Số còn lại (12,6%) không mặc trang phục truyền thống, đa số là thế hệ trẻ.

Qua thực tế điền dã tại Tân Bắc, Quang Bình, Hà Giang thì những người trung tuổi và cao tuổi đã ít mặc trang phục truyền thống vào ngày thường, họ chỉ mặc trang phục truyền thống khi đi chợ, ngày lễ, hội và những ngày trọng đại. Với thanh niên nữ thì chỉ mặc trang phục vào ngày lễ, hội và những ngày trọng đại. Ngày thường thì nữ giới chỉ mặc áo sơ mi, áo phông.

Dân tộc Hmông Đen ở xã Thụy Hùng, huyện Thạch An, tỉnh Cao Bằng hiện nay mỗi gia đình có con gái đều có một bộ trang phục truyền thống dùng để mặc trong các sự kiện lớn, ngày vui của cộng đồng và họ chỉ dành để mặc khi chết. Người dân không còn tự dệt vải, nhuộm chàm mà thường mua sẵn trên thị trường để may trang phục. Trong lao động sản xuất, sinh hoạt và trong những dịp thực hiện các nghi lễ quan trọng, họ không còn sử dụng trang phục truyền thống mà mặc như người Kinh.

Một đứt đoạn khác là số bộ phận trên trang phục truyền thống không rõ về ý nghĩa và công dụng của nó. Theo nhà nghiên cứu Nguyễn Khắc Tụng khi nghiên cứu trang phục truyền thống của dân tộc Pà Thẻn thì “công dụng của yếm dài vẫn còn là điều khó hiểu”. Đối với khăn cài thắt lưng trên trang phục truyền thống của dân tộc Pà Thẻn, qua thực tế điền dã tại xã Tân Bắc, Quang Bình, Hà Giang thì hầu như các thiếu nữ trẻ không còn nhìn thấy và hiểu về chiếc khăn này khi được hỏi. Việc mơ hồ về công dụng, chức năng sẽ sớm làm cho nó trở nên không còn tồn tại trên trang phục.

Một số bộ phận của trang phục bị chấp vá, sử dụng những hàng bán sẵn ngoài chợ. Có biểu hiện sử dụng những phụ kiện không phải là sản phẩm truyền thống của dân tộc, vay mượn của dân tộc khác, như khăn đội đầu của cô dâu, khăn đeo trước ngực của cô dâu và chú rể, khăn quàng cũng như trang sức của người dân tộc.

Khăn đội đầu của cô dâu dân tộc Pà Thẻn hiện nay đang dùng là một loại khăn bông (khăn tắm) bán sẵn ngoài chợ mà người Kinh thường dùng. Qua quan sát các đám cưới thì hầu hết các cô dâu đều dùng loại khăn này, màu sắc của khăn tùy theo ý thích lựa chọn của mỗi người. Chiếc khăn bông này đã theo người Pà Thẻn đi tái hiện lễ cưới của Dân tộc Pà Thẻn tại Hà Nội, trong khuôn khổ Tuần “Đại đoàn kết các dân tộc - Di sản văn hóa Việt Nam” năm 2020 tại Làng Văn hóa Du lịch các dân tộc Việt Nam ở Đồng Mô, Sơn Tây, Hà Nội. Điều này làm ảnh hưởng rất lớn đến hình ảnh biểu tượng đặc trưng của trang phục truyền thống. Một đứt đoạn đáng tiếc của trang phục truyền thống nữ dân tộc Pà Thẻn.

Trang phục truyền thống của một số nhóm Hmông Hoa ở Sa Pa, Lào Cai, Quang Bình, Hà Giang nhiều bộ phận thêu, dệt công nghiệp hoặc mua hẳn trang phục sản xuất bằng phương pháp công nghiệp của Trung Quốc bán trên thị trường.

Khác với giá trị vốn có của trang phục, mỹ thuật trang phục truyền thống của dân tộc không còn là vật có giá trị trong đời sống vật chất của mỗi người dân tộc. Người dân tộc giờ không phải ai cũng biết thêu, dệt, làm ra trang phục, họ có thể mua bán trao đổi rất dễ dàng. Về đẹp trang phục không còn là tiêu chí, thước đo giá trị của người phụ nữ. Đời sống hiện nay có nhiều các hoạt động khiến việc quan tâm, kiểm soát của cộng đồng về trang phục không còn tập trung. Việc thêu, dệt trang phục hay mua bán trao đổi diễn ra nhanh, mang tính cá nhân nhiều hơn ít đi tính cộng đồng. Những biến đổi này tự thân nó đã đi ngược lại với những giá trị mà các thế hệ người dân Pà Thẻn đã gây dựng nên.

Những người am hiểu về trang phục và thành thạo việc thêu hoa văn trên trang phục hiện nay của dân tộc Pà Thẻn và Hmông còn quá ít, chỉ đếm trên đầu ngón tay. Những người trẻ rất ít người biết thêu, dệt trang phục truyền thống, đặc biệt là những chi tiết, họa tiết khó trên đó.

Nhận thức và thực hành tạo hình mỹ thuật trang phục của phụ nữ đặc biệt là giới trẻ rất hạn chế. Chị Giang là nghệ nhân dệt thổ cẩm của người Pà Thẻn ở thôn My Bắc, từng tham gia hướng dẫn một số lớp học dạy phụ nữ và trẻ em thêu, dệt trang phục truyền thống chia sẻ “rất ít chị em dệt được những hình họa tiết

ARTS

hoa văn khó như hình hoa văn trang trí con chó, họ dệt bị lỗi ở các mũi dệt làm cho các hoa văn không còn được chính xác”.

Kỹ thuật tạo hình mỹ thuật trang phục thay đổi: Khâu tay được thay thế máy may, ít thân thiện với môi trường. Một số đường khâu, thêu mang tính trang trí cần thể hiện ở độ sộp tạo hình đường chỉ, hoặc phối màu thì nay thay thế bằng một đường chỉ là một đường chạy máy đều đặn khô khan.

Hoa văn trang trí bị biến đổi, những hoa văn trang trí đẹp, khó dệt như: Hoa văn con chó ở sau lưng áo, mảng hình thêu ở hai bên hông váy của dân tộc Pà Thẻn. Một số mảng vẽ sáp ong trên váy của dân tộc Hmông đã bị đơn giản, bỏ bớt chi tiết hoặc thay hẳn những mảng vải trang trí đơn giản. Kỹ thuật thêu dệt bị lược bỏ những chi tiết, điểm nhấn khó, thay vào đó là những hình trang trí đơn giản, dễ thực hiện. Trên trang phục truyền thống của nữ dân tộc Pà Thẻn có một vị trí dành cho thêu nay không còn nữa, thay vào đó là mảng vải hoặc thổ cẩm dệt.

Một số hợp tác xã thêu dệt thổ cẩm được hình thành tuy vậy nguồn lực còn hạn chế, chưa có kế hoạch đầu tư dài hơi mà chủ yếu đáp ứng một số nhu cầu trước mắt, đôi khi sản xuất một số mặt hàng rẻ tiền, theo đơn đặt hàng, không có đặc trưng riêng của dân tộc. Làm mất đi những giá trị mỹ thuật của trang phục truyền thống nói riêng cũng như những giá trị văn hóa nói chung.

Không gian của trang phục truyền thống đang mất dần do đô thị hóa nông thôn. Cũng giống như những thành tố văn hóa khác, trang phục nữ truyền thống của dân tộc thiểu số không tồn tại độc lập được. Nó cần có một không gian của riêng nó. Nói như nhà nghiên cứu Trần Hữu Sơn, Viện trưởng Viện Nghiên cứu Văn hóa dân gian ứng dụng, nguyên Phó Chủ tịch Hội Văn nghệ dân gian Việt Nam thì, “Các thành tố văn hóa dân gian đã bị mất đi cơ sở xã hội, không còn môi trường nuôi dưỡng và phát triển, nhiều thành tố đang phải trải qua một quá trình giải cấu trúc”. Nếu không quy hoạch bảo tồn tốt thì các giá trị văn hóa nghệ thuật trong đó có mỹ thuật trang phục sẽ mất đi một cách rất tự nhiên, không thể níu kéo.

3. Kết luận

Có thể thấy giá trị mỹ thuật trang phục nữ truyền thống của dân tộc Pà Thẻn trong đời sống là rất quan trọng, nó xác lập những đặc điểm riêng biệt, làm “căn cước định danh” văn hóa trong sắc màu các dân tộc Việt Nam. Trong đời sống biến đổi nhanh như ngày nay, việc bảo tồn, phát huy tốt các giá trị văn hóa là rất cần thiết, nguồn động lực to lớn để phát triển kinh tế, xã hội. Những đứt gãy ở giá trị trang phục truyền thống nói chung, mỹ thuật trang phục nói riêng của

dân tộc Pà Thẻn và dân tộc Hmông hiện nay là rất rõ. Thực tế phát triển kéo theo những tiếp biến trong văn hóa là việc tự nhiên, song hiểu rõ những tồn tại để có thể phân loại, xác định những việc làm phù hợp với mỗi thực trạng mỹ thuật trang phục truyền thống là rất cần thiết, nhằm bảo tồn và phát huy tốt những giá trị văn hóa nghệ thuật của dân tộc thiểu số trong đời sống hiện nay.

Trang phục nữ truyền thống dân tộc Hmông Hoa sử dụng những nguyên liệu công nghiệp

Trang phục cô dâu truyền thống dân tộc Pà Thẻn sử dụng khăn bông

CHÚ THÍCH

¹Nguyễn Khắc Tụng (1974), “Trang phục phụ nữ Pà Thẻn”, Tạp chí Dân tộc học, số 1, tr.71-81

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Thị Huyền Nhung (2015), *Trang phục của người Pà Thẻn tỉnh Hà Giang, Luận án tiến sĩ chuyên ngành Nhân học, Viện khoa học xã hội Việt Nam.*
2. Trần Hữu Sơn (2017), *Văn hoá dân gian ứng dụng, Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội.*
3. Ngô Đức Thịnh (1986), “*Tạo hình và trang trí dân gian trên trang phục các dân tộc nước ta*”, *Tạp chí Văn hoá dân gian, số 3, tr.51-57.*
4. Đoàn Thị Tình (2016), *Tính dân tộc trong trang phục sân khấu, Nxb Sân khấu*
5. Nguyễn Khắc Tụng (1974), “*Những thay đổi của trang phục cổ truyền và cách ăn mặc hiện nay ở các dân tộc thiểu số ở nước ta*”, *Tạp chí Văn hoá dân gian, số 1, tr.3-6.*